

Piotr Kopiec*

Wydział Teologii

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

RUCH EKUMENICZNY WOBEC WSPÓŁCZESNYCH PRZEMIAN W SFERZE PRACY I ICH KONSEKWENCJI DLA RODZINY: DIAGNOZY I PROPOZYCJE KONFERENCJI KOŚCIOŁÓW EUROPEJSKICH

Streszczenie: W opinii wielu socjologów przemiany w sferze pracy, wywołane przez gwałtowny postęp technologiczny, stają się głównym czynnikiem współczesnych przemian społecznych i kulturowych. Wśród spodziewanych negatywnych zjawisk wymienia się wzrost masowego bezrobocia technologicznego, utratę kontroli nad rozwojem sztucznej inteligencji, poszerzenie zjawiska społecznego wykluczenia, narastające rozchodzenie się prekariatu i merytokratycznej elity, a w ich następstwie pogłębiający się kryzys instytucji społecznych na czele z rodziną. Stąd też przemiany w pracy są przedmiotem refleksji teologicznej, prowadzonej również przez organizacje ekumeniczne. Wśród szczególnie aktywnych instytucji ekumenicznych należy wymienić Konferencję Kościołów Europejskich i jej komórkę – Akcja Kościelna dla Pracy i Życia, powołaną w celu poszukiwania rozwiązań rozważanego problemu. W artykule w syntetyczny sposób opisano przemiany w sferze pracy zawodowej oraz ich konsekwencje dla rodziny, społeczeństwa i kultury. Przedstawiono również szczegółowe propozycje odpowiedzi na wyzwania płynące z tych przemian, sformułowane przez ekumenistów reprezentujących Konferencję Kościołów Europejskich.

Słowa kluczowe: praca, rodzina, postęp technologiczny, ruch ekumeniczny, Konferencja Kościołów Europejskich.

Współczesność zdominowana jest przez atmosferę niepewności i destabilizacji, podsycanej przez kolejne obserwacje i prognozy formułowane przez przedstawicieli różnych nauk społecznych. W znacznej mierze, a w ostatnich latach wręcz w decydującym zakresie, odnoszą się one do przemian zachodzących w sferze pracy zawodowej, wywoływanych przede wszystkim przez gwałtowny postęp technologiczny. Konsekwencje tych transformacji uważa się za trudne do przewidzenia, jednak wśród spodziewanych negatywnych zjawisk wymienia się wzrost masowego bezrobocia technologicznego, utratę kontroli nad rozwojem sztucznej inteligencji, poszerzenie zjawiska społecznego wykluczenia.

* Adres/Address: dr hab. Piotr Kopiec, prof. KUL, ORCID: 0000-0002-0581-0737; e-mail petrko@kul.pl

czenia, narastające rozchodzenie się prekariatu i merytokratycznej elity, a w ich następstwie pogłębiający się kryzys instytucji społecznych na czele z rodziną. Stąd też owe przemiany są w niniejszej pracy przedmiotem refleksji teologicznej, prowadzonej również przez organizacje ekumeniczne. Wśród szczególnie aktywnych instytucji ekumenicznych należy wymienić Konferencję Kościołów Europejskich (KKE) i jej komórkę funkcjonującą pod nazwą Akcja Kościelna dla Pracy i Życia, powołaną w celu poszukiwania rozwiązań podjętego tu problemu. W artykule zaprezentowano szczegółowe propozycje formułowane przez ekumenistów reprezentujących KKE i ukazano je na tle szerokiego kontekstu tworzonego przez bieżące tendencje odnoszące się do pracy, rodziny, kultury i społeczeństwa. Praca została podzielona na trzy części. Pierwsza to syntetyczne nakreślenie wspomnianego kontekstu, w drugiej przedstawiono podstawowe fakty dotyczące KKE, natomiast w trzeciej zaprezentowano główne działania podejmowane w odniesieniu do sfery pracy. Struktura artykułu określa zastosowaną w nim metodę, która jest połączeniem syntetyzującej ekspozycji podstawowej współczesnej refleksji socjologicznej dotyczącej pracy, rozwoju technologicznego oraz przemian modelu małżeństwa i rodziny z jednej strony i analizą źródeł, jakimi są przedmiotowe dokumenty KKE, z drugiej.

1. Przemiany w sferze pracy i ich wyzwania dla małżeństwa i rodziny

Banalne może się wydawać stwierdzenie, że rodzina i praca są głęboko ze sobą powiązane. Związki między obiema sferami są na różne sposoby potwierdzane przez socjologów i historyków społecznych, a zmiany w jednej pociągają za sobą zmiany w drugiej. Historia rodziny jest pochodną historii przemian ekonomiczno-społecznych, a transformacje gospodarki, rewolucje technologiczne i przemiany kulturowe generowały zmiany jej modelu. Współczesna refleksja nad historią małżeństwa i rodziny dostarcza wielu istotnych argumentów przemawiających za koniecznością spoglądania na historyczny fenomen rodziny jako na instytucję społeczną o istotnym znaczeniu gospodarczym. Warto tu zauważyć, że np. w języku niemieckim pojęcie „rodzina” (*Familie*) weszło do języka dopiero w XVIII w., wcześniej posługiwano się określeniem „gospodarstwo domowe” (*Haushalt, Hausstand*), co bardzo jednoznacznie wskazywało na jego funkcję ekonomiczną (*Evangelische Kirche in Deutschland* 2004, s. 3).

W tej perspektywie historia nowoczesności jest szczególnie. Rewolucja przemysłowa, osiemnastowieczne rewolucje polityczne (francuska i amerykańska), a także oświeceniowa rewolucja filozoficzna totalnie zmieniły oblicze cywilizacji zachodniej i w konsekwencji jej formy życia międzyludzkiego, również rodziny. Urbanizacja, industrializacja, wzrost ruchliwości społecznej,

masowe migracje, ruchy emancypacyjne kobiet, by wymienić choćby część kluczowych czynników tych przemian, poluźniły nieco tradycyjne związki między rodziną a ekonomią w takim sensie, że funkcja ekonomiczna i funkcja społecznego zabezpieczenia zaczęły być stopniowo przejmowane przez instytucje zewnętrzne, jak państwo czy przedsiębiorstwo. Zdaniem takich socjologów jak Anthony Giddens zupełnie wyjątkowe były tu dekady między II wojną światową i rewolucją kontrkulturową, kiedy można było mówić o czystych relacjach jako o podstawie małżeństwa i rodziny (brytyjski socjolog za fundament takich czystych relacji uznawał autonomię dwóch osób i refleksyjne zdefiniowanie własnej tożsamości osobowej, a zawarcie małżeństwa i założenie rodziny za decyzję opartą o własny wybór i uniezależniającą się od uwarunkowań społecznych i kulturowych) (Giddens 2012). Radykalne różnice w psychologiczno-społecznych oczekiwaniach wobec małżeństwa i rodziny stały się kryterium, które dla części badaczy wyznaczało granice poszczególnych okresów historii instytucji rodziny, tworząc np. podział na okres przednowoczesny, nowoczesny i ponowoczesny (Jamieson 2008, s. 136). Niezależnie od tego, współczesne poluźnienie zależności między ekonomią i rodziną nie oznacza jednak poluźnienia zależności między rodziną i pracą. Nie chodzi tutaj tylko o to, że praca zarobkowa, wykonywana na zewnątrz, dostarcza materialnych środków do utrzymania, a więc realizuje częściowo funkcję ekonomiczną. Chodzi również o to, że coraz częściej możemy mieć do czynienia z odwróceniem marksistowskiej alienacji, w miarę jak podkreśla się znaczenie ideału samorealizacji również w sferze zawodowej. Praca zawodowa staje się istotną sferą egzystencji człowieka, niekiedy całkowicie kolonizującą ludzką potrzebę twórczości, co w oczywisty sposób odbija się na sferze rodziny.

Taka afirmacja pracy zawodowej jest jednym ze znamion współczesności, choć można jednocześnie obserwować postępującą bierność pewnych grup społecznych bądź też wzrastającą świadomość konieczności równowagi między poszczególnymi sferami życia. Współczesność, z jej kluczowymi socjologicznymi i psychologicznymi charakterystykami, jak globalizacja, demokratyzacja (choć niekiedy uznawana za pozorną), gwałtowny rozwój technologii, a także wzrost znaczenia samosatysfakcji i obserwowane często etyczne uwierzytelnianie egoizmu, na różne sposoby warunkują tendencje dotyczące instytucji rodziny. Powszechnie pisze się o jej kryzysie, podkreślając wzrastającą liczbę rozwodów¹, urodzin pozamałżeńskich czy popularność kohabitacji, podkreśla się

¹ Interesujące są badania odnoszące się do społeczeństwa brytyjskiego, w którym po raz pierwszy odnotowano spadek w liczbach bezwzględnych stopy rozwodów i urodzin pozamałżeńskich, ale rozkładający się nierównomiernie klasowo: w klasie wyższej i średniej odnotowuje się wyraźny spadek, natomiast w klasie niższej wzrost liczby rozwodów i urodzin pozamałżeńskich (zob. *Changing Families*, 2013).

również zmiany w jej modelu i wyłanianie się nowych form, jak diada Simmla-Trosta (Szlendak 2015, s. 112–113), związki LAT (*living apart together*) (Strong 2011, s. 321) czy rodzina patchworkowa. Dostrzega się, że nakierowanie na samorozwój i samorefleksję staje się czynnikiem coraz częściej uniemożliwiającym nawiązanie trwałych relacji, co mocno podkreśla np. Zygmunt Bauman: „troska o własne zadowolenie lub bezpieczeństwo czyni niemożliwym pójście na kompromis konieczny dla stworzenia relacji intymnych. Mężczyźni i kobiety przedstawiani są jako równie samolubni, przez co każdy związek intymny grozi katastrofą” (Jamieson 2008, s. 136).

Należy jednak podkreślić, że udane życie rodzinne wciąż zajmuje wysokie pozycje w rankingach wartości deklarowanych jako najbardziej pożądane, co określa się mianem familizmu. Wszystkie te zjawiska są naturalnie wielowymiarowe i wymagają skrupulatnego wyjaśnienia. Bez wątplenia jednak przemiany w sferze pracy zawodowej dobitnie odbijają się na współczesnej rodzinie. Wspomniany ideał samorealizacji w życiu zawodowym, który dokonuje się kosztem rodziny, konieczność częstszego niż kiedyś przekwalifikowania się, ruchliwość społeczna powodowana poszukiwaniem pracy w innych regionach, państwach i na kontynentach, powodują narastającą destabilizację oraz poczucie niepewności i zakłócają podstawowe funkcje rodziny, przede wszystkim socjalizacyjną i opiekuńczą. Według obserwacji socjologów ze Stanów Zjednoczonych i z Wielkiej Brytanii takie niekorzystne tendencje odbijają się przede wszystkim na grupach ludzi słabiej wykwalifikowanych i mających kompetencje silnie zależne od uwarunkowań rynku pracy (*Marriage in the West*, 2017).

Prognozy socjologów i ekonomistów dotyczące pracy zawodowej nie napawają optymizmem. Coraz częściej przyjmuje się, że wieszczone od kilkadziesiąt lat prognozy o bezrobociu technologicznym i tzw. końcu pracy zawodowej są coraz bliższe urzeczywistnienia. Już w 1995 r. Jeremy Rifkin, prominentny komentator współczesnego społeczeństwa, stwierdzał w swej szeroko cytowanej książce *Koniec pracy (The End of Work)*, że „Nowe technologie przenoszą nas do ery produkcji niemal bez pracowników w tym samym momencie historii świata, kiedy populacja ludzka wzrasta do bezprecedensowego poziomu. Zderzenie między presją rosnącej liczebnie populacji i spadających możliwości zatrudnienia będzie kształtować geopolitykę wyłaniającej się globalnej wysoko wyspecjalizowanej gospodarki w następnym stuleciu” (Rifkin 1995, s. 207). Tezy Rifkina są zbliżone do tych głoszonych przez jednego z najważniejszych ekonomistów XX w., Johna Maynarda Keynesa, który w latach trzydziestych poprzedniego stulecia przewidywał osiągnięcie przez państwa zachodnie takiego poziomu technologicznego i ekonomicznego, który w ciągu wieku zlikwiduje przymus pracy zawodowej (Skidelsky, Skidelsky

2013, s. 18–19). Sam Rifkin patrzy optymistycznie na przyszłość, widząc wielkie szanse we właściwym przyswojeniu przez społeczeństwa i kulturę rozwoju technologicznego. Ze swym optymizmem jest jednak w mniejszości. Zdecydowana większość prognostyków przyszłości społeczeństwa wieszczy postępujące wypieranie z rynku pracy ludzi zastępowanych przez maszyny, ostrzega przed momentem technologicznej osobliwości (*technological singularity*)² desygnującej moment, w którym postęp technologiczny osiągnie taki stopień szybkości, że nie będzie można przewidzieć jego konsekwencji, a kultura i społeczeństwo stracą możliwość kontroli nad nim; ostrzega przed narastaniem konfliktu pomiędzy poszerzającą się warstwą ludzi skazanych na technologiczne bezrobocie i związane z tym społeczne wykluczenie, a kurczącą się i jednocześnie coraz potężniejszą merytokratyczną elitą złożoną z beneficjentów wyłaniających się uwarunkowań ekonomicznych; zwraca uwagę na zjawisko zautomatyzowania (*deskilling*), w którym rutynowe wykonywanie powtarzających się czynności prowadzi do postępującego obniżania się kwalifikacji (Andersen, Taylor 2008, s. 484); wreszcie, alarmuje o antropologicznych i psychologicznych konsekwencjach wymuszonej bezczynności spowodowanej brakiem pracy zawodowej.

Wszystkie te obserwacje zobowiązują do podejmowania intensywnych refleksji i działań odnośnie do tendencji dokonujących się w sferze pracy i ich oddziaływań na małżeństwo i rodzinę. Obowiązek ten dotyczy również, a raczej zwłaszcza, teologów. Nie tylko dlatego, że małżeństwo i rodzina są najbardziej pierwotną, wpisaną w plan stworzenia formą wspólnoty ludzkiej, co jest dobitnie określone w Katechizmie Kościoła Katolickiego: „Powołanie do małżeństwa jest wpisane w samą naturę mężczyzny i kobiety, którzy wyszli z ręki Stwórcy (...). Szczęście osoby i społeczności ludzkiej oraz chrześcijańskiej wiąże się ściśle z pomyślną sytuacją wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej” (KKK 1603). Również dlatego, że tendencje w sferze pracy tworzą zupełnie nowy kontekst antropologiczny, socjologiczny i filozoficzny dla misji Kościoła. Małżeństwo i rodzina są bardzo istotnymi elementami tego kontekstu, ale nie jedynymi. Oprócz nich te głębokie przemiany determinują transformacje w kulturze, polityce i w strukturach społecznych. Tworzą zupełnie nową rzeczywistość z nowymi pytaniami oraz wątpliwościami etyczno-moralnymi. Wymagają opracowania nowych podejść epistemologicznych. Każą wreszcie zmierzyć się z różnicami międzychrześcijańskimi, aby uczynić świadectwo chrześcijan bardziej spójnym i zewnętrznie wiarygodnym.

² Pojęcie technologicznej osobliwości zostało podane przez pisarza SF Vernora Vinge’a w artykule „Nadchodząca technologiczna osobliwość” (*The Coming Technological Singularity*) z 1993 r. i spopularyzowane w książce Raya Kurzweila „Osobliwość jest blisko (*Singularity is Near*) z 2003 r. (zob. Chalmers 2010, s. 10).

2. Główne obszary zaangażowania Konferencji Kościołów Europejskich

Praca i dotyczące jej przemiany od kilku dekad stanowią istotny komponent zaangażowania organizacji ekumenicznych. Wśród wielu przykładów warto wspomnieć tutaj o jednym z najważniejszych aktorów ruchu ekumenicznego, a mianowicie o Konferencji Kościołów Europejskich (*Conference of European Churches*, KKE). Oprócz Światowej Rady Kościołów instytucja ta stała się istotnym źródłem formułującym szereg ważnych refleksji nad życiem społecznym i nad chrześcijańskim zaangażowaniem w kształtowanie odpowiedzialnego i sprawiedliwego społeczeństwa.

Warto pokrótce nakreślić podstawowe informacje dotyczące KKE. Organizacja skupia 114 Kościołów prawosławnych, protestanckich i anglikańskich z różnych krajów Europy. Jest ciałem koordynującym działanie sieci poszczególnych narodowych rad Kościołów. Ukonstytuowała się na założycielskim zgromadzeniu ogólnym, które odbyło się w 1959 r. w Nyborgu w Danii, któremu przyświecała idea ujęta w hasło: „Chrześcijaństwo europejskie w dzisiejszym zsekularyzowanym świecie”. Istota działania konferencji polega przede wszystkim na tworzeniu różnych platform spotkania i współpracy reprezentantów Kościołów członkowskich, takich jak seminaria, grupy robocze, dyskusyjne czy dialogowe, koncentrujących się na specyficznych celach i nakierowanych na współpracę z innymi organizacjami ekumenicznymi (na czele ze Światową Radą Kościołów) oraz politycznymi i społecznymi (przede wszystkim z Unią Europejską i Radą Europy). Najważniejszymi wydarzeniami w funkcjonowaniu konferencji są odbywające się co kilka lat zgromadzenia ogólne – ostatnie zorganizowano w serbskim Nowym Sadzie. W zgromadzeniach uczestniczą delegaci Kościołów członkowskich, przedstawiciele organizacji stowarzyszonych, a także reprezentanci krajowych rad ekumenicznych. Podczas tych spotkań uchwalane są najważniejsze strategie rozwojowe i programy działania konferencji (Losansky 2010, s. 154). Ich implementację nadzoruje spotykająca się dwa razy w roku rada. Rada jest organem kierowniczym, złożonym z dwudziestu wybranych członków, której przewodniczy prezydent oraz dwóch wiceprezydentów. Administracyjna centrala organizacji (sekretariat) do 2014 r. znajdowała się w Genewie, obecnie funkcjonuje w Brukseli oraz w Strasburgu.

Istotę i cel organizacji określa konstytucja z 1964 r., która podlegała stopniowej modyfikacji i której ostateczny kształt nadano na zgromadzeniu ogólnym w Nowym Sadzie w 2018 r. W preambule do aktu zasadniczego KKE definiuje swoje zadania następująco: „Konferencja Kościołów Europejskich jest ekumeniczną wspólnotą Kościołów w Europie, które wyznają Pana Jezusa Chrystusa jako Boga i Zbawiciela zgodnie z Pismem Świętym i dążą zatem

do wypełnienia wspólnego powołania do chwały jednego Boga, Ojca, Syna i Ducha Świętego. Kościoły członkowskie dążą, przez chwałę Trójjedynego Boga, do wspólnego kroczenia ku coraz głębszemu porozumieniu. W wierności orędziu Ewangelii, poświadczonej w Piśmie Świętym i przekazywanej w i przez Kościół mocą Ducha Świętego, kontynuują wzrastanie we wspólnocie (*koinonia*) wiary, nadziei i miłości. Wierni temu orędziu, starają się wspólnie przyczynić do misji Kościoła, do ochrony życia i dobrobytu całej ludzkości” (*Constitution of the Conference of European Churches* 2014, s. 99). Konstytucja określa również cele KKE, wśród których wymienia się kształtowanie autentycznego, wiarygodnego i społecznie odpowiedzialnego świadectwa chrześcijańskiego, działanie na rzecz ludzkiej, społecznej i zrównoważonej Europy, pozostającej w pokoju ze sobą i ze swymi sąsiadami i w której panują prawa człowieka i solidarność, a także umocnienie więzi wspólnoty chrześcijańskiej (*Constitution of the Conference of European Churches* 2014, s. 99–100). Wszystkie te wyszczególnione cele realizowane są poprzez podejmowanie programowych i systematycznych działań w następujących sferach: dialog z politycznymi instytucjami europejskimi, promowanie praw człowieka, działania na rzecz pokoju i pojednania, sprawiedliwość ekonomiczna i ekologiczna, sfera pracy i zagadnienia społeczne, bioetyka i edukacja obywatelska.

W kontekście omawianego tematu szczególnie istotne jest działanie KKE w programie (sieci) „Akcja Kościoła na rzecz Pracy i Życia” (*CALL: Church Action on Labour and Life*), w ramach którego opracowywane i interpretowane są główne tendencje odnoszące się do przemian w sferze pracy w państwach europejskich. Akcja została powołana przez jedną z komisji KKE „Kościół i społeczeństwo” na jej zgromadzeniu ogólnym w kwietniu 2010 r. w Brukseli (*Church Action on Labour and Life* 2018b, s. 2). Podczas tego spotkania cel powołania sieci określono następująco: „Sieć CALL będzie odnosić się do zagadnień dotyczących sfery zatrudnienia i do powiązanych z nimi kwestiami ekonomicznymi i społecznymi oraz promować perspektywę teologii chrześcijańskiej w debatach nad europejską polityką ekonomiczną i społeczną. Stworzy platformę dla wymiany poglądów oraz doświadczeń dotyczących kwestii ekonomicznych w różnych częściach Europy i, tym samym, do niwelowania różnic między społeczeństwami europejskimi. Będzie kształtować zdolność Kościołów europejskich do aktywności w tych obszarach, np. poprzez ofertę szkoleń oraz do działań edukacyjnych i informacyjnych” (*Report from the 1st CALL* 2018). Wyjaśnienie to uzupełniono listą wyróżnionych kluczowych pól tematycznych sieci, wymieniając pięć jej głównych zamierzeń. Po pierwsze, inicjowanie obywatelskiej inicjatywy dla równowagi między pracą a życiem (*work-life balance*). Inicjatywa ta zakłada przede wszystkim takie postulaty, jak ochrona wolnej niedzieli czy dążenie do równowagi pomiędzy czasem

spędzonym w pracy i poświęconym rodzinie. Po drugie, utworzenie grupy roboczej zajmującej się zagadnieniem „niepewnej” (*precarious*) pracy (*Church Action on Labour and Life* 2018b). Warto zauważyć, że sam termin *precarious* stał się źródłem pojęcia „prekariat”, które zdobyło ogromną popularność w literaturze dotyczącej współczesnych uwarunkowań sfery pracy oraz czynników wykluczenia społecznego. Ten obszar tematyczny, odnoszący się do narastającego w krajach UE problemu pracy bez gwarantowanych świadczeń socjalnych czy też wykonywanej poza obowiązującymi w danym państwie regulacjami, stał się najważniejszym w późniejszych pracach sieci. Grupa robocza utworzona podczas pierwszego spotkania deklarowała koncentrację na takich kwestiach, jak wypracowanie wspólnych europejskich standardów godnej pracy, migracji zarobkowej czy poziomów „minimum egzystencji” (*living wages*). Po trzecie, utworzono grupę roboczą do spraw religii w sferze publicznej, koncentrującą się na relacjach między państwem i Kościołem oraz ich wpływem na obecność Kościoła w sferze publicznej. Przykładem projektów w tym obszarze był program „dobrych praktyk” dotyczących obecności Kościoła we współczesnych miejscach spotkań społeczeństwa, np. w centrach handlowych. Po czwarte, podjęto zagadnienia zrównoważonej ekonomii, a utworzona w tym celu grupa robocza miała skupić się na ocenie, monitorowaniu, rozważaniu i uświadamianiu społeczeństwu europejskiemu makroekonomicznych koncepcji UE, takich jak strategia „Europa 2020” dla odpowiedzialnego i zrównoważonego rozwoju. I po piąte, powołana grupa podjęła się zadań służących opracowywaniu różnych zagadnień dotyczących etyki ekonomicznej i do regularnego publikowania biuletynów upowszechniających stanowiska sieci.

Powyższe obszary działania odzwierciedlały się w chrześcijańskich interpretacjach strategii politycznych Unii dotyczących szczegółowych zagadnień i inicjatyw. I tak, odnosząc się do strategii „Europa 2020”, sieć CALL krytycznie oceniła wykaz wymiernych celów proponowanych przez Komisję Europejską i zaproponowała, by dodać do niego „implementację fundamentalnych praw i wartości dla zrównoważonej gospodarki społeczno-rynkowej” (*Commission Church and Society* 2018)³. Kościoły przez swych reprezentantów w sieci podkreślały, że kryzys integracji europejskiej jest znacznie głębszy, niż ujmowały go instytucje unijne i wyrasta po pierwsze z ekonomizacji wszystkich sfer życia, po drugie, ze zmniejszającego się zaufania do instytucji politycznych i finansowych oraz do tworzonego przez nie systemu.

³ Warto zauważyć, że powyższa propozycja znalazła się w raporcie grupy doradczej Komisji Europejskiej Horyzont 2020: *Europa w zmieniającym się świecie: inkluzywne, innowacyjne i refleksyjne społeczeństwa*.

3. Pastoralna perspektywa koncepcji „dobrej pracy”

Szczególnie cenna i warta podkreślenia inicjatywa sieci „Akcja Kościoła na rzecz Pracy i Życia” koncentrowała się ściśle na sferze pracy. W trzecim zgromadzeniu sieci, mającym miejsce w siedzibie Parlamentu Europejskiego w październiku 2012 r., przy współudziale członków parlamentu oraz wielu organizacji pozarządowych, teologowie naświetlili swe postulaty dotyczące ludzkiej pracy w warunkach kryzysu ekonomicznego oraz zmian wywołanych postępowaniem technologicznym. Program przez nich zaproponowany zawierał się w dziesięciu kryteriach dobrej pracy opierających się na źródłach wywodzących się z chrześcijańskiego i holistycznego punktu widzenia. Koncepcja „dobrej pracy” narodziła się pierwotnie w Finlandii, rozpowszechniona została w Niemczech i w Austrii, a następnie została podjęta i opracowana przez teologów sieci CALL. A ponieważ dotyczy sfery kluczowej dla życia społecznego i jednostki, warto szerzej przedstawić szczegółową listę wspomnianych kryteriów:

1. Dobra praca produkuje rzeczy, które posiadają wartość realną. Wyraża wiarę w relacjach do Stwórcy, do człowieka i do jego potrzeb, do indywidualnych sił i słabości ludzi w pracy. Rezultat pracy jest ważną częścią jej znaczenia i wartości.
2. Dobra praca respektuje godność każdej istoty ludzkiej, kobiet i mężczyzn w każdym wieku, jako stworzonych na obraz Boży.
3. Dobra praca służy bliźnim. Nasze wysiłki podejmowane w pracy skierowane są do osób, dla których pracujemy i od których dzięki temu odbieramy uznanie.
4. Dobra praca dostarcza możliwości, aby człowiek mógł wypełnić swe powołanie i rozwijać się. Ludzie aktywni uczą się poprzez pracę. Szczególnie młodzi potrzebują takich okazji, aby uniknąć bezrobocia i by odkryć poprzez pracę siłę swego osobistego powołania i zdolności. Równocześnie jednak możliwości kształcenia ustawicznego stają się coraz ważniejsze dla starzejącej się siły roboczej.
5. Dobra praca nie ma destrukcyjnych konsekwencji dla stworzenia (minimalizuje zanieczyszczenie środowiska i marnotrawstwo zasobów naturalnych).
6. Dobra praca dostarcza przynajmniej dostatecznego dochodu oraz dobrych warunków jej wykonywania.
7. Dobra praca dostarcza możliwości wpływania na sposoby realizacji związanych z nią zadań oraz na rytm pracy. Zatrudnienie powinno być przestrzenią, w której negocjuje się równowagę pomiędzy czasem pracy i czasem dla siebie.
8. Dobra praca pozwala na konieczny odpoczynek i relaks, zdrowie i bezpieczeństwo. Życie jest czymś więcej niż pracą i ma swój własny rytm, szanujący umysł i ciało, czas dla rodziny i przyjaciół, sztukę i modlitwę, wszystko, co określa się jako rytm społeczny.
9. Dobra praca zapewnia każdemu członkowi danej wspólnoty pracy uczestnictwo w procesie decyzyjnym. Kryterium to obejmuje prawa pracowników do stowarzyszenia w niezależnych związkach zawodowych, do swobodnego negocjowania zarob-

ków w warunków pracy oraz do wyboru delegatów reprezentujących ich stanowiska na poziomie przedsiębiorstwa, np. w radach pracowniczych. 10. Dobra praca równoważy czas poświęcony rodzinie i pracy zarobkowej oraz gwarantuje dożywotnie bezpieczeństwo socjalne kobietom i mężczyznom. Zwraca się tu uwagę na ściśle powiązanie sfery pracy, rodziny i ich wpływu na kondycję całego społeczeństwa. To ostatnie kryterium potwierdza przebijającą z całej listy organiczną wizję społeczeństwa, głęboko zakorzenioną zwłaszcza w reformacyjnej nauce społecznej (Church Action on Labour and Life 2018b, s. 4–5).

Warto również zauważyć, że dziesięć wyznaczników dobrej pracy może być traktowane jako chrześcijański i teologiczny (zwłaszcza poprzez odwołania do stworzenia) odpowiednik dziesięciu „wskaźników godnej pracy” (*decent work indicators*) zaproponowanej przez Międzynarodową Organizację Pracy (ILO) (Servais 2011, s. 174–176). Postulaty dotyczące bezpieczeństwa pracy i bezpieczeństwa socjalnego, opieki zdrowotnej, godnego zarobku i równowagi pomiędzy pracą zawodową a czasem rodzinnym oraz osobistym, organizujące obie listy, w przypadku kryteriów podanych przez sieć CALL zyskują zakorzenienie w ewangelicznych koncepcjach holistycznie określających życie ludzkie.

Od tego momentu sfera pracy zdominowała obszary zaangażowania sieci, dążąc do wychwytywania i interpretowania z perspektywy teologii chrześcijańskiej różnych tendencji i zjawisk odnoszących się do ludzkiej działalności. Wiele interesujących ustaleń przyniosło spotkanie członków sieci w kwietniu 2018 r. w Berlinie. Teologowie zgromadzili się na konferencji zatytułowanej „Cyfryzacja a przyszłość pracy i relacji społecznych”, w czasie której próbowano zebrać i ocenić przemiany dokonujące się w gospodarce i społeczeństwie w ostatniej dekadzie i zdiagnozować powodowane przez nie zarówno szanse, jak i zagrożenia (Church Action on Labour and Life 2018a, s. 2). Punktem wyjścia było teologicznomoralne założenie, że chrześcijanie powinni z jednej strony afirmować postęp technologiczny, który jest osiągnięciem człowieka będącego współpracownikiem Boga w dziele stworzenia, z drugiej zaś są powołani do troski wobec tych, którzy z różnych względów są ofiarami tego postępu. Cyfryzacja jest jednym z najczęściej przyjmowanych określeń tych gwałtownych transformacji technologiczno-społecznych. Wiązane są z nią ogromne nadzieje na poprawienie ludzkiej kondycji, ale też i formułowane są pewne obawy, koncentrujące się przede wszystkim właśnie na ludzkiej pracy i społecznych relacjach, w tych właśnie bowiem zakresach postęp technologiczny odciska swoje największe piętno. Zachwianie równowagi w obszarze pracy najczęściej wynika z wykształcania się nowych profesji, których wyznacznikiem są określone kompetencje wciąż jednak niedostępne dla większej części społeczeństwa. Jednocześnie następuje proces zanikania pewnych (starych) zawodów

na rynku pracy. Nowe formy zatrudnienia oraz regulacji stosunków pracy są coraz bardziej ekspansywne i wymagające elastyczności. Teologowie skupili się tutaj zwłaszcza na takich przykładach jak praca na żądanie przez aplikacje internetowe (*Work on Demand via Apps*) oraz *Crowdwork*, fenomen, który EUROFUND definiuje jako „formę zatrudnienia stosującą platformy internetowe, by umożliwić dostęp organizacjom i jednostkom do nieokreślonych i nieznanych grup innych organizacji i jednostek w celu rozwiązania specyficznych problemów, albo aby dostarczyć za zapłatą specyficzne usługi czy produkty” (European Foundation 2015, s. 113). Pochodną tych wszystkich zjawisk jest społeczna destabilizacja, potęgowana przez wzrastającą ilość pracy „niepewnej” (*precarious*), nieetatowej i najczęściej związanej z samozatrudnieniem (*self-employment*). Ideał równowagi między pracą zawodową a życiem rodzinnym (*work-life balance*) jest coraz częściej nieosiągalny, co ma swe konsekwencje w społecznych relacjach oraz życiu psychicznym i duchowym powiększającej się części społeczeństwa, zwłaszcza ludzi młodych. Mobilizuje to Kościoły do podejmowania bardziej stanowczych wysiłków, by prezentować chrześcijański model stosunków pracy, oparty na godności osoby ludzkiej i wdrażający zasadę sprawiedliwości społecznej. Przejawem tego jest promowanie poszczególnych postulatów z opisanej powyżej listy dziesięciu kryteriów godnej pracy, ponadto, teologowie doradzają bardziej wymierne działania, jak np. tworzenie platform *crowdworkingu* (*Church Action on Labour and Life* 2018a, s. 2).

Ponadto teologowie akcentują bardziej makrospołeczne zjawiska dotyczące pracy, a mianowicie wzrastające nierówności w poziomie zarobków, technologiczne bezrobocie, a także pogłębiającą się polaryzację polegającą na kurczeniu się zawodów wymagających średnich kompetencji oraz zwiększaniu się liczby miejsc pracy opartych bądź o wysokie, bądź przeciwnie, o niskie kwalifikacje. Te wszystkie coraz widoczniejsze zjawiska będą prowadzić do jeszcze większej atomizacji społeczeństwa. Sieć CALL zachęca Kościoły, aby rozwijały na poziomie parafii system miejsc, w których można byłoby diagnozować wspólnotowo metody przeciwdziałania niekorzystnym czynnikom w sferze pracy i w konsekwencji przewyciężać społeczny izolacjonizm (*Church Action on Labour and Life* 2018a, s. 2).

* * *

Diagnozy i propozycje dotyczące sfery pracy zawodowej sformułowane przez Konferencję Kościołów Europejskich i jej wyspecjalizowane komórki stanowią ważny głos w ogólnospołecznej dyskusji nad konsekwencjami przemian w pracy, wywołanymi zwłaszcza postępem technologicznym. O znaczeniu tego zagadnienia świadczy fakt, że prezentowana instytucja ekumeniczna

stworzyła komórkę, która w systematyczny i zorganizowany sposób przeprowadza refleksję nad interpretacją zjawisk w sferze pracy z chrześcijańskiej, holistycznej perspektywy, dostarczając w ten sposób cennego świadectwa społecznego zaangażowania Kościoła. W interpretacjach ekumenistów kluczowe zagrożenie płynące z obserwowanych przemian wyływa z poszerzającej się strefy bezrobocia technologicznego, rosnącego technologicznego rozwarstwienia oraz zakłócenia równowagi między czasem poświęcanym pracy i czasem poświęcanym rodzinie. Pomimo pewnych niedociągnięć, takich jak np. brak odpowiedzi na pytania o konieczność wypracowania mechanizmów kontroli nad sztuczną inteligencją czy niekiedy duży stopień ogólności formułowanych propozycji, głos ekumenistów jest świadectwem troski o odpowiedzialne i sprawiedliwe społeczeństwo, a także świadectwem trwania Kościoła z tymi, którzy borykają się z wykluczeniem, niepewnością i destabilizacją.

Bibliografia

- Andersen Margaret L., Taylor Howard L., 2008, *Sociology. Understanding a Diverse Society*, Thomson Wadsworth, Belmont.
- Chalmers David J., 2010, *The Singularity: A Philosophical Analysis*, *The Journal of Consciousness Studies*, t. 17, nr 9–10, s. 7–65.
- Changing Families: The Post-Nuclear Age*, 2013, *The Economist*, 13 March.
- Church Action on Labour and Life, 2018a, *Digitalisation and the future of work and social relations* [online], dostęp: 14.10.2018 <<http://www.ceceurope.org/wp-content/uploads/2018/05/2018-CEC-CALL-Berlin-Conference-on-digitalisation-Final-Conclusion.pdf>>.
- Church Action on Labour and Life, 2018b, *Policy Paper on Good Work 2014* [online], dostęp: 12.10.2018 <http://www.ceceurope.org/wp-content/uploads/2015/12/1-_CALL_Policy_Paper_on_Good_Work_-fin.pdf>.
- Commission Church and Society, 2018, *Europe 2020: A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth* [online], dostęp 15.10.2018 <http://www.ceceurope.org/wp-content/uploads/2015/12/008-10_CSC_Briefing_EU_2020_Strategy.pdf>.
- Constitution of the Conference of European Churches*, 2014, w: Balan Clarissa (red.), *And now, what are you waiting for? CEC and its Mission in a Changing Europe, Report of the 14th General Assembly of the Conference of European Churches Budapest, Hungary 3 to 8 July 2013*, Conference of European Churches, Geneva.
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofund), 2015, *New Forms of Employment*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Evangelische Kirche in Deutschland, 2004, *Du sollst Vater und Mutter ehren – Generationengerechtigkeit in biblischer Perspektive*, EKD-Texte, Hannover.
- Giddens Anthony, 2012, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Jamieson Lynn, 2008, *Od rodziny do intymności*, w: Piotr Sztompka, Małgorzata Bogunia-Borowska (red.), *Socjologia codzienności*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków.
- Losansky Sylvia, 2010, *Öffentliche Kirche für Europa: eine Studie zum Beitrag der christlichen Kirchen zum gesellschaftlichen Zusammenhalt in Europa*, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig.

- Marriage in the West. For Richer*, 2017, *The Economist*, 23 November.
- Report from the 1st CALL: Churches launch CALL Network for a Just Economy in Europe* [online], 2018, dostęp: 12.10.2018 <http://www.ceceurope.org/wpcontent/uploads/2010/04/Report_on_the_CALL_Conference.pdf>.
- Rifkin Jeremy, 1995, *The End of Work. The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era*, A Jeremy P. Tarcher/Putnam Book, New York.
- Servais Jean-Michel, 2011, *International Labour Organization (ILO)*, Wolters Kluwer, Alphen aam den Rijn.
- Skidelsky Robert, Skidelsky Edward, 2013, *How Much is Enough. Money and the Good Life*, Penguin Books, London.
- Strong Bryan, DeVault Christine, Cohen Theodore F., 2011, *The Marriage and Family Experience: Intimate Relationships in a Changing Society*, Cengage Learning, Wadsworth.
- Szlendak Tomasz, 2015, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, różnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

THE ECUMENICAL MOVEMENT AGAINST CONTEMPORARY CHANGES OF LABOUR AND THEIR CONSEQUENCES FOR THE FAMILY: DIAGNOSES AND PROPOSALS FROM THE CONFERENCE OF EUROPEAN CHURCHES

Summary: According to many social researchers, transformations in the sphere of labour, caused by technological progress, become a primary factor of contemporary social and cultural changes. A massively increasing technological joblessness, insufficient monitoring of the development of artificial intelligence, the spread of social exclusion, a deepening gap between the precariat on the one hand and meritocratic elite on the other, and consequently, an advancing crisis of social institutions are being listed as expected detrimental effects of the technological revolution. The transformations are also commented on and interpreted by various ecumenical organisations from the theological perspective, e.g. by the Conference of European Churches, and, in particular by its commission “Church Action on Labour and Life.” The article describes in a synthesizing way the changes of the sphere of labour and their consequences for the family, society and culture. Furthermore, it presents some specific proposals of answers, propounded by the ecumenists from the Conference of European Churches.

Keywords: labour, family, technological progress, ecumenical movement, Conference of European Churches.

